

ska, a tego się nie osiągnie bez określonego systemu prawnego ochrony środowiska, procesu ciągłego jego udoskonalania i bez należytej troski o przestrzeganie obowiązującego porządku prawnego w tej dziedzinie.

Problematyka wyjścia z istniejącego kryzysu edukacyjnego odnosząca się do wypełnienia wspomnianej „luki pokoleniowej” jest bardzo złożona. Obejmuje ona swym zakresem szereg zagadnień, a mianowicie:

1) kształcenie i doksztalcanie kwalifikowanej kadry wykładowców, nauczycieli szkolnych oraz organizatorów pozaszkolnego systemu nauczania młodzieży i dorosłych;

2) kształcenie techniczno-zawodowe w zakładach pracy np. w zakresie zapobiegania groźnym dla środowiska lub zdrowia albo życia ludzkiego awariom;

3) oparte na odpowiednich programach edukacji wychowanie i informowanie społeczeństwa albo nawet włączanie do czynnego uczestnictwa w sytuacjach nadzwyczajnych zagrożeń środowiska, spowodowanych katastrofą naturalną, awarią techniczną lub działaniem terrorystycznym;

4) kształcenie specjalistów ochrony środowiska w różnych dyscyplinach naukowych i technicznych, ukierunkowane na rozwiązywanie konkretnych problemów o charakterze inżyniersko-technicznym;

5) zwiększenie udziału nauki o ochronie środowiska w ogólnym kształceniu uniwersyteckim, przez opracowanie stosownych programów studiów, przeszkolenie czynnych nauczycieli szkół wyższych, oraz zapewnienie instytucjonalnej współpracy wewnątrz uczelnianej

Wszystkie te pięć grup zagadnień, stanowiących części składowe Międzynarodowej Strategii Edukacji Środowiskowej (MSEŚ)¹, są ukierunkowane na urzeczywistnianie idei „edukacja dla wszystkich”², i wiążą się z problematyką prawną, gdyż każda z tych grup zagadnień edukacyjnych odnosi się do ochrony środowiska, podlegającej w jakimś zakresie regulacji prawnej.

Omawianie jednak tych wszystkich wymienionych wyżej grup problemowych edukacji ochrony środowiska wykracza poza ramy opracowania. Zgodnie z tytułem artykułu, uwaga autora ogranicza się do piątej grupy zagadnień tego kierunku edukacji. Odnosi się mianowicie do zwiększenia udziału nauki polskiej dotyczącego ochrony środowiska w ogólnym kształceniu uniwersyteckim, albo – jak to wskazuje tytuł zalecanego państwom członkowskim Narodów Zjednoczonych obszaru działań A w rozdziale 36 Agendy 21³ – pt., UKIERUNKOWANIE SZKOLNICTWA NA PROBLEMY TRWAŁEGO I ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU ORAZ OCHRONY ŚRODOWISKA, w zakresie nauczania prawa ochrony środowiska na wyższych studiach prawniczych, mając także na uwadze, że z mocy art. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej ochrona środowiska jest podstawowym zadaniem Państwa, a włączanie problematyki ochrony środowiska do programów nauczania wszystkich typów szkół jest obowiązkiem ustawowym z mocy przytoczonego niżej brzmienia art. 77 ustawy z 2001r. – Prawo ochrony środowiska

Art. 77 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001r. – Prawo ochrony środowiska:

1. Problematykę ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju uwzględnia się w podstawach programowych kształcenia ogólnego dla wszystkich typów szkół.

2. Obowiązek o którym mowa w ust. 1, obejmuje również organizatorów kursów prowadzących do uzyskania kwalifikacji.

(T.jedn.: Dz.U. z 2006r. Nr. 129, poz. 902)

¹ Tamże

² Bliżej patrz: Raport Końcowy Światowej Konferencji na temat „edukacji dla wszystkich” pt. „Zaspokajanie Podstawowych Potrzeb Nauczania”, Jeonju, Tajlandia, 5–9 marzec 1990r. Poparcie załączon tej konferencji znalazło swój wyraz w 36 rozdziale Agendy 21 – Promowanie nauczania, kształtowania świadomości społecznej i szkolenia w zakresie zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska (por. pkt 36.3.–36.7 rozdziału, odnoszące się do ukierunkowania szkolnictwa na problemy zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska)

³ Agenda 21 – popularna nazwa Globalnego Programu Działan, przyjętego na Konferencji Narodów Zjednoczonych na temat „Środowisko i Rozwój” – UNCED (skrót od ang. United Nations Conference on Environment and Development), nazywanej też „Szczególnym Zimem” odbytej w dniach 3–14 VI 1992 w Rio de Janeiro. Dokument ten odzwierciedla ogólnomiędzynarodowe porozumienie 179 państw na rzecz realizacji celów i zadań zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego z wymaganiami ochrony środowiska.

Artykuł został napisany i opublikowany z okazji 120-tej rocznicy urodzin Adama Woźniczki (ur. 8 sierpnia 1887 r. w Słotwinie, woj. krakowskiego, zm. 1 sierpnia 1948 r. w Poznaniu) profesora Uniwersytetu Poznańskiego wybitnego uczonego i zarazem pierwszego Polse uniwersyteckiego wykładowcy ochrony przyrody i krajobrazu (prowadzącego zajęcia dydaktyczne z tego przedmiotu od 1922r. do 1948r. uwzględniając w tym także nauczanie konspiracyjne w czasie okupacji), oraz z okazji 60-tej rocznicy utworzenia – z inicjatywy profesora – w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu pierwszej w Polsce Katedry Ochrony Przyrody i Ekologii. Obydwa te wydarzenia dotyczące osobowości Profesora zasługują nie tylko na przypomnienie ale i na uwagę z dwóch powodów:

- ze względu pionierskie i niezwykle cenne – wkrótce po odzyskaniu niepodległości państwa polskiego – podejmowane inicjatywy opracowania i wysiłki wdrożenia programu nauczania ochrony przyrody w szkołach wyższych i jego ujednoczenia we wszystkich uniwersytetach (o czym będzie mowa w ostatniej części artykułu p.t. Uwagi końcowe), które wyprzedziły w Polsce o 45 lat wspomniane inicjatywy UNESCO i UNEP, dotyczące „edukacji dla wszystkich” w ramach MSEŚ;
- oraz ze względu treść znaczeniową używanego przed wojną terminu „ochrona przyrody” – jako nazwy przedmiotu nauczania i jako samodzielnej dyscypliny naukowej. Jak wynika bowiem z porównania przytoczonych niżej cytatów przedwojennej WIELKIEJ ILUSTROWANEJ ENCYKLOPEDIJI POWSZECHNEJ WYDAWNICTWA GUTENBERGA i dokumentu ONZ- mającego obecnie bezprecedensowe znaczenie w upowszechnieniu idei ochrony środowiska na całym świecie, termin ten – tzn. ochrona przyrody wykazuje semantycznie bliskie pokrewieństwo z treścią znaczeniową powszechnie znanego dziś terminu „ochrona środowiska”.

„Ochrona przyrody, zabezpieczenie przyrody przed niszczycielską gospodarką rabunkową człowieka. Człowiek, jako część przyrody jest od niej zależny we wszystkich potrzebach i koniecznościach swego życia. To też chcąc żyć w przyrodzie i korzystać z jej darów musi zachować miarę w niszczeniu, aby nie zachwiać równowagi życia przyrody, a przez to i własnego życia nie narazić na nieobliczalną szkodę. O.p. jest zagwarantowana ustawą. Pierwsze kroki w tej dziedzinie poddyktował wzgląd na na zdrowotność; dalsze motywy(...) natury (...) przyrodniczo-naukowej.”

WIELKA ILUSTROWANA ENCYKLOPEDIA POWSZECHNA Wydawnictwa Gutenberga, Kraków 1931 r. t.11, s. 248

W toku dyskusji na XXIII sesji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych zwrócono uwagę, że: „po raz pierwszy w historii ludzkości pojawił się kryzys o zasięgu ogólnosiwiatowym, obejmujący zarówno kraje rozwinięte, jak i rozwijające się – kryzys dotyczący stosunku człowieka do środowiska. Oznaki zapowiadające ten kryzys widoczne były od dawna – eksplozja demograficzna, niedostateczna integracja niezmiernie rozwiniętej techniki z wymogami środowisk, wycinanie ziem uprawnych, bezplanowy rozwój stref miejskich, zmniejszanie się terenów wolnych i coraz większe niebezpieczeństwo wyginiecia wielu form życia zwierzęcego i roślinnego. Nie ulega wątpliwości, że jeśli proces ten będzie kontynuowany, przyszłe życie na Ziemi może być zagrożone. Jest więc sprawą palącą rozpatrzenie problemów zagrożenia środowiska umożliwiającą człowiekowi realizowanie jego najwyższych aspiracji oraz podjęcie kroków dla zapobieżenia temu niebezpieczeństwu.”

Człowiek i Jego Środowisko Raport Sekretarza Generalnego ONZ U Thanta z dnia 26 maja 1969 r.

2. Istota głównych założeń edukacji ochrony środowiska odnoszących się do uniwersyteckiego kształcenia w świetle zaleceń UNESCO, UNEP i Agendy 21

Podstawowym założeniem edukacji o ochronie środowiska (nazywanej skrótowo *edukacją środowiskową*), z wyraźnym jej ukierunkowaniem (w Agendzie 21) na problemy zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska jest „konieczność uświadomienia ludziom współzależności ekonomiki, polityki, prawa i ekologii we współczesnym świecie, aby wzmocnić poczucie odpowiedzialności oraz solidarność między narodami. Jest to wstępny warunek do rozwiązywania trudnych problemów ochrony środowiska”⁴.

W związku z tym, w oparciu o uogólnione doświadczenia wielu krajów mających już ewidentne osiągnięcia edukacyjne, do podstawowych kierunków działań Międzynarodowej Strategii Edukacji Środowiskowej, oznaczanej dalej skrótem „MSEŚ” zalicza się m.in.: *zwiększenie udziału nauki o ochronie środowiska w ogólnym kształceniu uniwersyteckim przez opracowanie stosownych programów studiów i środków nauczania, szkoleniu kadr oraz ustanowienie odpowiednich instytucji, z podkreśleniem, że ten rodzaj edukacji niezbędny jest dla studentów wszystkich kierunków, nie tylko przyrodniczych i technicznych, lecz także społecznych, bowiem stosunki wzajemne pomiędzy przyrodą, technologią i społeczeństwem decydują o rozwoju społeczno-gospodarczym.*

Katalog podstawowych celów i zadań MSEŚ z zakresu tego obszaru zalecanych działań, obejmuje:

1. Uświadomienie i przekonanie władz akademickich co do ważności edukacji o ochronie środowiska w ogólnym wykształceniu i być może nawet – co do konieczności reorganizacji systemu nauki uniwersyteckiej, zapoznanie władz wyższych uczelni z koncepcjami i metodami tej edukacji oraz oraz środkami najodpowiedniejszymi do jej prowadzenia (pkt 109) ⁵;
2. Opracowanie programów dla wszystkich kierunków studiów, ułatwiających poznanie i zrozumienie zintegrowanych cykli wykładów wprowadzających w ramach przedmiotów ogólnych – podstawowych (pkt 109); np. – podkr. wł. – dotyczących prawnych, ekonomicznych i organizacyjnych podstaw ochrony środowiska, przy respektowaniu zasady zrównoważonego rozwoju. Ich realizacja, zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju, powinna ułatwić zrozumienie przez studentów różnych dyscyplin akademickich współczesnych problemów rozwoju gospodarczego i społecznego, opartego na ochronie i racjonalnym gospodarowaniu zasobami środowiska naturalnego oraz zapewniającego ochronę biologicznej różnorodności estetycznych walorów środowiska (pkt 110);
3. Przeszkolenie czynnych nauczycieli szkół wyższych, mające przede wszystkim na celu zintensyfikowanie przeszkolenia wykładowców różnych tradycyjnych dyscyplin w toku wykonywania zawodu, odświeżając ich wiedzę o współczesnych problemach ochrony środowiska (a zwłaszcza o problemach krajowych ochrony środowiska) i zwracając ich uwagę na interdyscyplinarny charakter tych problemów (pkt 112);
4. Instytucjonalną współpracę wewnątrz-uczelnianą, uwzględniając w tym systematyczną współpracę pomiędzy odpowiednimi władzami uniwersyteckimi i instytucjami odpowiedzialnymi za opracowanie programów edukacji środowiskowej dla innych poziomów nauczania (podstawowego, średniego ogólnokształcącego i techniczno-zawodowego). Aby zapewnić edukacji, realizującej cele MSEŚ i Agendy 21, wprowadzonej do ogólnego programu uniwersyteckiego, stały dostęp do najnowszych osiągnięć nauki, należy starać się o

⁴ Tekst z Raportu Kulicowego Konferencji nt. edukacji środowiskowej odbytej w w 1977r. w Tbilisi, przytoczony w rozdziale II- ZAŁOŻENIA I ZASADY EDUKACJI ŚRODOWISKOWEJ Działu drugiego – Międzynarodowa strategia działania na polu wychowania i nauczania w dziedzinie ochrony środowiska na lata dziewięćdziesiąte dwudziestego wieku. Blżej: MIĘDZYNARODOWA STRATEGIA EDUKACJI ŚRODOWISKOWEJ – MSEŚ (tekst opublikowany w 1990 r. w wersji polskojęzycznej za zgodą UNESCO i UNEP przez Ligę Ochrony Przyrody), Warszawa 1990, s.21–23.

⁵ Oznaczenie odnosi się do numeracji celów i zadań dokumentu UNESCO i UNEP – MSEŚ, op. cit.

zacieśnienie regularnych kontaktów roboczych pomiędzy instytutami (katedrami, zakładami) nauk przyrodniczych, społecznych i pedagogicznych (pkt 113–114).

Celem ogólnego kształcenia uniwersyteckiego, któremu poświęcony został podrozdział „G” działu drugiego MSEŚ pt. „KSZTAŁCENIE UNIWERSYTECKIE OGÓLNE”, w sekwencji wyprzedzającej prowadzenie zajęć dydaktycznych o charakterze ogólnym i zakresu ochrony środowiska, przed specjalistycznymi studiami, lub w ich trakcie, niezbędne jest przygotowanie studentów do przyswajania wiedzy i najnowszych osiągnięć oraz podniesienie poziomu ich świadomości na temat najpoważniejszych problemów, przed jakimi stoi współczesny świat (pkt 103). W ramach tak rozumianego kształcenia uniwersyteckiego ogólna edukacja środowiskowa oznacza zatem efektywnie zorganizowaną działalność dydaktyczno-wychowawczą, której celem i treścią jest ustosunkowanie się do podstawowych problemów ochrony środowiska (pkt 104). Zalecono m.in. wzmocnienie międzynarodowego systemu wymiany informacji i doświadczeń dotyczących realizacji MSEŚ ze wskazaniem, że: „Priorytet powinno mieć także gromadzenie i przetwarzanie informacji o środkach prawnych, podejmowanych przez państwa członkowskie ONZ w sprawach dotyczących edukacji środowiskowej” (pkt 25), a także „Edukację środowiskową należy traktować jako trwały proces” (pkt 12).

Według ogólnej oceny UNESCO i UNEP w coraz większej liczbie państw członkowskich ONZ uznaje się obecnie potrzebę uwzględniania ochrony środowiska w ramach ogólnego kształcenia uniwersyteckiego. Stwierdzono bowiem, że zapoznawanie studentów ze złożonymi problemami ochrony środowiska to znakomity sposób zbliżenia ich do wielopostaciowej rzeczywistości tych problemów, zachęta do uczestnictwa w interdyscyplinarnym dialogu oraz włączenia się do skutecznego chronienia środowiska. (pkt 105). Edukacja środowiskowa, stosunkowo szybko zyskuje miejsce w ogólnym kształceniu uniwersyteckim, jednakże proces ten w różnych krajach postępuje bardzo nierównomiernie. We większości uniwersytetów całego świata, zwłaszcza krajów rozwijających się, problemy ochrony środowiska są tylko okazjonalnie włączane do programów studiów, bądź nawet w ogóle nie są włączane (pkt 106).

Główne przeszkody, jakie trzeba pokonywać, pochodzą z dwóch źródeł:

- Po pierwsze wydawcy uniwersyteccy nie są dość chętni, aby podjąć nauczanie wielodyscyplinarne i interdyscyplinarne, co jest niezbędne do zrozumienia i wyjaśniania współczesnych problemów ochrony środowiska,
- Po drugie - wciąż jest za mało dobrych programów edukacji środowiskowej, przeznaczonych do ogólnego kształcenia w wyższych uczelniach,
- W ostatecznym rachunku przeszkody te są po prostu wynikiem zbyt daleko posuniętej specjalizacji⁴ w nauczaniu uniwersyteckim (pkt 106).

Wszystkie scharakteryzowane zalecenia dokumentów ONZ, a zwłaszcza MSEŚ - dokumentu UNESCO i UNEP, z ocenami pejoratywnymi ich realizacji, w konfrontacji z istniejącą rzeczywistością - nie tylko w odniesieniu do krajów rozwijających się, dają wyobrażenie o wielkości potrzeb jakim należy sprostać. Uwidaczniają one również, że podjęcie energicznych działań w tej sferze jest obecnie w naszym kraju jednym z priorytetowych zadań, mających na uwadze konstytucyjno-prawne podstawy ochrony środowiska Rzeczypospolitej Polki i wynikające z nich zadania organów państwowych, a zwłaszcza obowiązek ochrony środowiska, przy respektowaniu zasady zrównoważonego rozwoju, określony w art. 5 Konstytucji RP.

⁴ Na zjawisko to zwraca się także od dawna uwagę na sesjach naukowych i w polskiej literaturze prawniczej, jak dotąd bezskutecznie, jako rezultat, jak to określił K. Rowy - „amercyzacji dyscypliny naukowych odziedziczonej po minionych dziesięcioleciach”, bliżej: CZŁONKOWSTWO POLSKI W UNII EUROPEJSKIEJ A EDUKACJA W ZAKRESIE WSPÓLNOTOWEGO PRAWA OCHRONY ŚRODOWISKA, [w:] *Biologia i Prawo*, 5 Prawo, Materiały z Sesji Naukowej Lublin 7-8 czerwca 1997, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego KUL, Lublin 1999, s. 71

3. Niektóre węzłowe zagadnienia edukacji, z zakresu zalecanych w dokumentach ONZ obszarów działań uniwersyteckiego kształcenia ogólnego, odnoszące się do nauczania prawa ochrony środowiska na wyższych studiach prawniczych

3.1. Nadanie należytej rangi nauczaniu prawa ochrony środowiska w organizacji procesu dydaktycznego na wszystkich wyższych studiach prawniczych

Chodzi tu przede wszystkim o potraktowanie prawa ochrony środowiska, mającego charakter wybitnie interdyscyplinarny (por.: m.in. ściśle i bezpośrednie związki prawa międzynarodowego z prawem wewnętrznym, w wielu dziedzinach tego prawa), jako przedmiotu obligatoryjnego, kończącego się egzaminem, poprzedzonym obowiązkiem zaliczenia ćwiczeń.

Niezbędne minimum programowe w siatce planowanych zajęć to: 30 godzin jedno-semestralnego wykładu i 45 godzin ćwiczeń, z możliwością prowadzenia wykładów monograficznych z przedmiotów o charakterze uzupełniającym, oraz seminariów dyplomowych lub maisterskich.

3.2. Ustalenie programu nauczania prawa ochrony środowiska, jako podstawowego przedmiotu, opartego na określonych założeniach metodycznych

Ustalenie założeń i głównych elementów treści programowej wykładu i ćwiczeń z prawa ochrony środowiska powinno być przedmiotem międzyuczelnianej wymiany doświadczeń lub nawet ogólnokrajowych dyskusji, z udziałem pracowników dydaktycznych wyższych uczelni, mających już pewne doświadczenia w prowadzeniu zajęć z tego przedmiotu. Konieczne jest tu wypracowanie możliwie najlepszych form i metod nauczania, uwzględniając zalecane Agendą 21 *ukierunkowanie szkolnictwa wyższego na ochronę środowiska, przy respektowaniu zasady zrównoważonego rozwoju*.

3.3. Przyjęcie, przy ustalaniu nowych założeń metodologicznych nauczania prawa ochrony środowiska za podstawę:

- charakterystyczne cechy prawa ochrony środowiska, odróżniające tę dziedzinę prawa od innych;
- aktualny stan niezwykle dynamicznie rozwijającego się prawa w tej dziedzinie⁹;
- istniejący dorobek naukowy (uwzględniając w tym nie tylko publikacje naukowe, ale i również rozprawy doktorskie lub habilitacyjne, stanowiące podstawy uzyskania stopni naukowych) i dorobek publikacyjny typu komentatorskiego w literaturze prawniczej.

Rozwiązaniu zagadnienia przyświecać muszą konkretne cele dydaktyczne i ściśle z nimi powiązany cel wychowawczy. Z metodologicznego punktu widzenia wyróżniamy dwa podstawowe cele dydaktyczne nauczania: poznawczy (materiałny) i kształcący (formalny), zwany także celem instrumentalnym¹⁰.

⁹ Przydatną pomocą, mającą charakter podstawowego materiału źródłowego dla wyrobienia poglądu na stan rozwoju tego prawa, stanowi trzypięcioma edycja wymiennie-kartkowej - jak dotąd najobszerniejszego - zbioru podstawowych aktów prawnych (ustaw i rozporządzeń) z zakresu ochrony środowiska pt. OCHRONA ŚRODOWISKA wyd. przez PWN od 1998 r. (a obecnie przez Wydawnictwo Prasowe Leżak Nesis w Warszawie) jest to systematyzowany zbiór wg działów (np. w 1. dziale: Ochrona środowiska - Prawny podstawowe (Wybrane teksty Konstytucji, ustawa Prawo ochrony środowiska...), Prawnoustrojowe podstawy ochrony środowiska, Odpowiedzialność cywilna za szkody wyrządzone w środowisku, wykroczenia, Sankcje administracyjne za naruszenie wymagań ochrony środowiska i in. w 2. dziale Gospodarowanie zasobami wód śródlądowych i ich ochrona, Środowisko morskie i jego zasoby, i in. w 3. dziale Gospodarowanie złożami kopalni i ich ochrona, Ochrona powietrza, Ochrona środowiska przed odpadami i gospodarowanie nimi, Uszkodzenia i zasoby środowiska, i in. W każdym tomie znajdują się skróconie przedmiotowy ułatwiający odszukanie w zbiorze potrzebnego aktu i zapoznanie się z jego treścią. Niektóre akty prawne opatrzone są komentarzami. Liczba ustaw stanowiących prawne podstawy ochrony środowiska nie została nigdzie ściśle określona ponieważ nadzorowanie ich przestrzegania wchodzi w zakres kompetencji nie tylko ministra środowiska, lecz także wielu innych ministrów. Wg szacunkowych ocen było ich na dzień 31 XII 2005r. około 350 (Błażej Janasi Siochłak, Małgorzata Podechłak, Ochrona Środowiska w Polacie Studium prawnopoliologiczne, Lublin 2006, s.226-238)

¹⁰ Tworzenie warunków do realizacji tych celów stanowi logiczne podstawy nauczania, na które zwracał uwagę m.in. jeden z czołowych polskich logików i filozofów prof. Kazimierz Ajdukiewicz; bliżej patrz: *Logiczne podstawy nauczania*, Warszawa 1938 i *Zagadnienie racjonalności zawodowych sposobów wnioskowania*, Studia filozoficzne nr 4/1958

Cel poznawczy to utrwalenie w pamięci pewnych składników wiedzy prawniczej o podstawowym znaczeniu dla danej gałęzi nauk prawnych. W przypadku prawa ochrony środowiska, chodziłoby zatem o zapoznanie studentów wyższych studiów prawniczych przede wszystkim z:

- głównymi celami i założeniami tego prawa, opartą na dokumentach ONZ, włącznie z strategią ochrony środowiska,
- jego przedmiotem, katalogiem podstawowych pojęć, instytucjami i zasadami prawnymi (jak m.in. z zasadą zrównoważonego rozwoju wyrażoną w art. 5 Konstytucji RP),
- nowymi nurtami regulacji prawnych, wchodzącymi w zakres dynamiki rozwojowej tej gałęzi prawa.

Zagadnienia te, stanowiące w swej istocie część ogólną nauki prawa ochrony środowiska, winny być przedmiotem wykładu kończącego się egzaminem, po uprzednim zaliczeniu ćwiczeń. Ustalenie głównych elementów treści programowej tego przedmiotu jest sprawą bardzo trudną, gdyż wymaga dużego wysiłku poznawczego dla gruntownego poznania całokształtu tego niezwykle rozległego obszaru regulacji prawnej odnoszącej się bezpośrednio do ochrony środowiska wraz z dorobkiem naukowym z tej gałęzi wiedzy, by dokonać prawidłowej selekcji tych elementów zgodnie z ustalonymi celami dydaktycznymi.

Zarys programu wykładów z prawa ochrony środowiska, a ściślej głównych elementów treści programowej z tego przedmiotu, opartego na doświadczeniach autora jako nauczyciela akademickiego, zawiera umieszczony w części końcowej artykułu załącznik, przygotowany jako materiał do dyskusji.

Cel kształcący (formalny) dydaktyki z zakresu ochrony środowiska na wyższych studiach prawniczych, choć funkcjonalnie ściśle powiązany z objaśnionym wyżej celem poznawczym, jest realizowany przede wszystkim w formie ćwiczeń, które jak sama nazwa wskazuje powinien się opierać na zupełnie innych założeniach metodycznych niż wykład; wynikających z istoty celu kształcącego w dydaktyce środowiskowej.

W przypadku edukacji środowiskowej na wyższych studiach prawniczych, cel kształcący, to przede wszystkim ułatwienie zrozumienia przez studentów istoty współczesnych problemów w ich rozwiązywaniu, w kontekście realizowania zasady zrównoważonego rozwoju i roli ochrony środowiska - w kontekście realizowania różnorodnych funkcji jakie ono ma do spełnienia w wa w ich rozwiązywaniu, z uwzględnieniem różnorodnych funkcji jakie ono ma do spełnienia w tej dziedzinie oraz wyrobienie umiejętności praktycznego posługiwania się przepisami prawa ochrony środowiska przy rozwiązywaniu konkretnych problemów z tej dziedziny. Osiągnięcie tego celu jest możliwe w formie odpowiednio prowadzonych ćwiczeń, podczas których dominującą metodą w organizacji procesu dydaktycznego, jest metoda aktywizująca studentów do samodzielnego rozwiązywania zagadnień prawnych. Chodzi tu o nabywanie biegłości w dostrzeganiu i rozumieniu współczesnych problemów ochrony środowiska, w wyszukiwaniu potrzebnych źródeł prawa służących ich rozwiązywaniu i właściwej ich interpretacji. Odpowiednie prowadzenie ćwiczeń może także poszerzać horyzonty wiedzy z zakresu nauki prawa ochrony środowiska przez koncentrowanie uwagi na tych obszarach i zagadnieniach, które w ramach wykładu nie mogą być z natury rzeczy uwzględnione - z uwagi na inny charakter jego celów i założeń programowych. Nauczanie prawa ochrony środowiska, również na innych niż studia prawnicze kierunkach nauczania, związanych pośrednio lub bezpośrednio z ochroną środowiska, może i powinno także odegrać rolę twórczego czynnika w kształtowaniu pożądanych postaw obywatelskich, a zwłaszcza postaw etyczno-zawodowych przyszłych inżynierów, ekonomistów i innych zawodów¹¹, pozwalając studium na pełniejsze zrozumienie sensu i znaczenia tej dziedziny prawa w ich przyszłej pracy zawodowej.

¹¹ Wprowadzenie nauczania prawa na kierunkach technicznych nie jest rzeczą nową. Pouczające uwagi znajdujemy np. w książkach Witkiewicza sprzed dwóch stuleci, który stwierdza, że wiedza architekta (co odpowiadałoby pojęciu dzisiejszego inżyniera) liczy w sobie wiele nauk i różnorodnych umiejętności, wskazywał, że: „Mus on również umie przepisy regulujące doprowadzenie wód... by po zakończeniu nie pozostał panieński sporych” i pisał: „Wprawdzie, O architektura książki dzieł PWN, Warszawa Księga Piętnasto, (s. 13.) Dużą wagę przypisywano do nauczania prawa wodnego, górniczego, przemysłowego na kierunkach technicznych związanych z nauczaniem tzw. wyższych urzędników w okresie dwudziestolecia. Więcej pisał: M. Rybczyński, Zasady kształcenia wyższych urzędników i, Mikulowski-Pomoni, Przygotowanie kandydatów na wyższych urzędników specjalnej administracji państwowej (rolniczej) (w:) Materiały Komisji Ugrupowania Administracji przy Państwie Rady Ministrów, t. II ZAGADNIENIA URZĘDNI-CZE, Warszawa 1929, s. 105-120 i 95-104.

3.4. Ustalenie programu nauczania prawa ochrony środowiska jako podstawowego przedmiotu nauczania na poziomie uniwersyteckim, opartego na określonych założeniach metodycznych (o którym była mowa pod pkt 3.1., i 3.2.)

Kwestia ta ma znaczenie przede wszystkim dla porównywalności stawianych wymagań z tego przedmiotu w różnych ośrodkach akademickich w przypadku konieczności rozstrzygnięcia kwestii uznania albo nie uznania zaliczenia tego przedmiotu, gdy student się przenosi z jednej uczelni do drugiej, bądź z jednego kierunku nauczania na drugi, albo gdy po ukończeniu studiów licencjackich podejmuje studia magisterskie w innej uczelni. Rozwiązanie tego zagadnienia należałoby także uznać za jeden z elementów szerszej problematyki, wymagającej rozwiązania w skali międzynarodowej, a mianowicie dotyczącej zapewnienia porównywalności dyplomów polskich uczelni z dyplomami uczelni innych państw europejskich, umożliwiającą podejmowanie pracy albo kontynuowanie lub podejmowanie studiów określonego kierunku za granicą, co wiąże się z praktyką punktowania ocen kwalifikacyjnych, w wielu polskich uczelniach (zaliczanie punktów na poszczególne zajęcia wg systemu ECTS), odnoszących się do poszczególnych przedmiotów oraz z przystępowaniem wielu polskich uczelni do systemu europejskiego programu Eurydice¹².

3.5. Umiejętne łączenie dwóch podstawowych celów dydaktycznych nauczania: poznawczego (materiałnego) i kształcącego (formalnego)

W przypadku nauczania prawa ochrony środowiska w szkołach wyższych jest ono, ze względu na swoiste cechy tego prawa – metodologiczną koniecznością, co oznacza, że organizacja procesu dydaktycznego nie może się w tym przypadku ograniczać tylko do samego wykładu, z pominięciem ćwiczeń. Obydwie formy nauczania (wykład i ćwiczenia) są z punktu widzenia efektywności procesu dydaktycznego ściśle ze sobą powiązane, wzajemnie się uzupełniają, tworząc spójną całość. Niezmiernie ważne jest także przywiązywanie należytej wagi do stałego udoskonalania – pod względem programowym i metodycznym procesu nauczania w formie ćwiczeń, poprzez staranne przygotowywanie się osób do tych zajęć, w ramach ustalanego i sporadycznie konsultowanego z prowadzącym wykłady – programu nauczania i przy przyjęciu za podstawę stosowania odpowiednich metod aktywnego kształcenia.

3.6. Pilną potrzebą – nie tylko dla edukacji – jest wypełnienie luki informacyjnej dotyczącej ustalenia prawno-międzynarodowych podstaw ochrony środowiska

Chodzi tu o usunięcie napotykaných trudności w ustaleniu aktualnego stanu odnoszącego się do prawno-międzynarodowych zobowiązań Rzeczypospolitej Polskiej w dziedzinie ochrony środowiska, mając na uwadze, że od dnia ustanowienia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., ratyfikowane umowy międzynarodowe są z mocy art. 87 ust. 1 równoważnymi składnikami źródeł prawa powszechnie obowiązującego i że, z mocy art. 2 Konstytucji – Rzeczypospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym.

O ile bowiem, po przemianach prawno-ustrojowych z końca lat osiemdziesiątych, nastąpił w Polsce znaczący przełom i postęp w aktywności wydawnictw prawniczych, gdy chodzi o wydawanie usystematyzowanych i stale aktualizowanych zbiorów źródeł prawa wewnętrznego z dziedziny ochrony środowiska (dostępnych w każdej bibliotece uniwersyteckiej), jak n.p., wspomniany już trzypiętomowy (wymienno-kartkowy) zbiór przepisów ustaw i rozporządzeń p.t. OCHRONA ŚRODOWISKA, to gdy chodzi o prawno-międzynarodowe podstawy ochrony środowiska nadal odczuwalna jest poważna luka informacyjna. Żadne bowiem wydawnictwo w swych publikowanych zbiorach przepisów prawa ochrony środowiska, poza przepisami ustaw i rozporządzeń nie uwzględniła w pełni trzeciego – spośród czterech wymienionych

¹² Program Eurydice ustalony przez europejskie uczelnie polega na ujednoliceniu długości nauki w celu uzyskania poszczególnych dyplomów - licencja wynosi 3 lat studiów, magisterium 5 lat a doktorat 7. Systemem tym mają być objęte do 2010r. wyższe uczelnie wszystkich państw członkowskich Unii Europejskiej. Wg wstępnych informacji (ze stycznia 2006r.) w Polsce 120 uczelni przystąpiło już do tego systemu (por.: Umawianie dyplomów i kwalifikacji zawodowych, Rzeczypospolita, 27.01.06, A4)

w art. 87 ust. 1 Konstytucji – *źródło powszechnie obowiązującego prawa Rzeczypospolitej Polskiej, a mianowicie: ratyfikowanych umów międzynarodowych.*

Chodzi tu o poważne utrudnienie dla nauki i dydaktyki w podejmowaniu komplementarnych badań lub stosowaniu metody aktywnego kształcenia. Wyrabianie bowiem u studentów umiejętności właściwej interpretacji przepisów prawa, odnoszących się do coraz liczniejszych zagadnień ochrony środowiska, których zrozumienie wymaga dziś dostrzegania ścisłych związków prawa międzynarodowego z prawem wewnętrznym¹³, jest tylko możliwe w oparciu o dostęp do pełnych źródeł prawa, odnoszących się do danego zagadnienia, a nie w oparciu o powierzchowną wiedzę wycinkowej informacji o źródłach prawa z tego zakresu. Wypełnienie tej luki informacyjnej, które winno stać się przedmiotem zainteresowania kierownictwa resortu właściwego do spraw środowiska, ma także bardzo ważne znaczenie dla praktyki stosującej prawo ochrony środowiska. Prócz tego ma ono również istotne znaczenie dla szerokiego kręgu osób interesujących się międzynarodowymi aspektami ochrony środowiska, w związku z rozwojem międzynarodowych stosunków społeczno-gospodarczych. W miarę bowiem narastania liczby umów międzynarodowych, których Polska stała się stroną, poruszanie się w gąszczu publikowanych w dziennikach ustaw tego rodzaju źródeł prawa i docieranie do właściwych tekstów staje się coraz trudniejsze. Dodatkowym utrudnieniem, którego skutki są do dziś odczuwalne, była stosowana przez długie lata, praktyka publikowania większości umów w postaci odrębnych załączników do Dziennika Ustaw, docierających tylko do nielicznych odbiorców i to z dużym opóźnieniem, bądź nawet była praktyka nie publikowania ich w ogóle.

Wprowadzile w latach osiemdziesiątych (1987–1988) podjęto w Instytucie Śląskim w Opolu pewną próbę inwentaryzacji zobowiązań międzynarodowych naszego państwa z zakresu ochrony środowiska, w ramach Centralnego Programu Badawczo-Rozwojowego 11.4. p.t. OCHRONA ŚRODOWISKA (koordynowanego przez ten Instytut Ochrony Środowiska pod kier. doc.dr Janusza Żurka), która zakończyła się opracowaniem p.t. *Zbiór umów międzynarodowych Polski w dziedzinie ochrony środowiska*, wydanym w formie maszynopisu powielanego przez Instytut Ochrony Środowiska, (Warszawa 1990, s. 590). Jednakże nie było to dzieło dokończony ani nie doczekało się dalszych prac zmierzających do udoskonalenia jego redakcji. Nie stało się też ono systematycznie wydawanym i stale aktualizowanym zbiorem źródeł prawa powszechnie obowiązującego.

Podstawową wadą tego zbioru, przy przyjęciu układu chronologicznego dla kolejności zestawianych tekstów umów międzynarodowych, zabrakło tam odpowiednich wyjaśnień komentatorskich do najstarszych umów jak np. Konwencja o ochronie ptaków pożytecznych dla rolnictwa, podpisana w Paryżu 19 marca 1902 r. (por.: poz. 15 zbioru). Mogą tu się nasuwać pewne wątpliwości co istoty aktualnego stanu zobowiązań międzynarodowych Polski, gdy dokonuje się jego oceny przy zastosowaniu wykładni systemowej, dotyczącej konkretnego przedmiotu ochrony prawnej (opartej nie na jednej lecz na wszystkich ratyfikowanych umowach międzynarodowych), w kontekście najnowszych rozwiązań prawno-międzynarodowych, regulujących daną problematykę ochronną w szerszym zakresie, w sposób kompleksowy i przy zastosowaniu surowszych środków prawnych, niż te które wynikają z tekstu najstarszych źródeł prawa międzynarodowego.

¹³Wynika to z prostego faktu, że rozwiązywanie współczesnych problemów ochrony środowiska wymaga - z natury rzeczy - ich rozpatrywania (analizowania i oceniania) nie w jednej lecz w kilku ze sobą powiązanych skalach przestrzennych: lokalnej, regionalnej, ogólnokrajowej, międzynarodowej i globalnej. Znajduje to m.in. wyraz w tendencjach rozwojowych nowoczesnego ustalenodawstwa socjologicznego: w przypadku Polski por. n.p.: przepisy ustawy Prawo ochrony środowiska z 2001 r., określające tryb postępowania w sprawach dokonywania ocen transgranicznego oddziaływania na środowisko odnoszących się do realizacji planowanych przedsięwzięć; przepisy ustawy o postępowaniu z substancjami zubożającymi warstwę ozonową, przepisy ustawy o ochronie przyrody - odnoszące się do obiektów przyrody, które podlegają zarówno ochronie krajowej jak i międzynarodowej z tytułu ich zakwalifikowania do obiektów światowego dziedzictwa naturalnego, i in.

4. Uwagi końcowe z okazji 120-tej rocznicy urodzin prof. Adama Wodiczki na temat podejmowanych przed wojną i w pierwszych latach po wojnie inicjatyw z zakresu edukacji ochrony środowiska i ich wdrażania

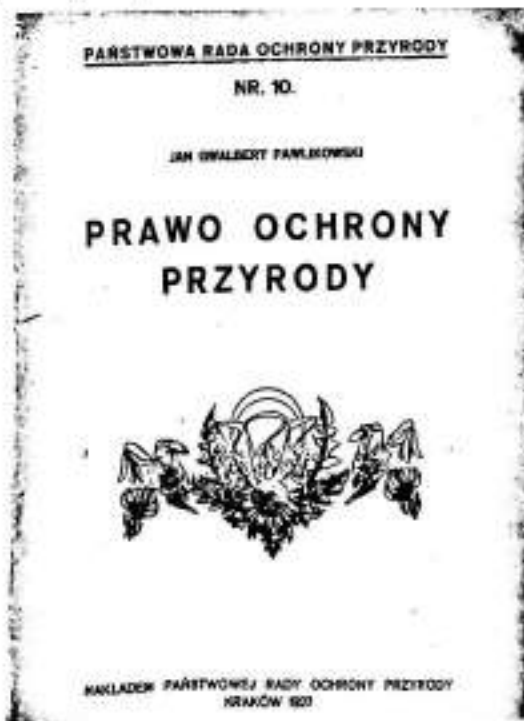
Adam Wodiczko ur. w 1887r., od 1922r. mianowany profesor Uniwersytetu Poznańskiego – wybitny polski uczyony – botanik, znany już przed drugą wojną światową, (o czym wzmianka we wspomnianej wyżej Wielkiej Ilustrowanej Encyklopedii Powszechnej Wydawnictwa „Gutenberg”), a po wojnie – z wyników badań prowadzonych w Wielkopolsce, wskazujących na niepokojące zjawiska procesu stepowienia, spowodowanego niewłaściwą gospodarką wodną. Wyniki tych badań, zawarte zostały w obszernej publikacji z 1947 r. pt. „Stepodarka wodna. Wyniki tych badań, jako jednej z 200 publikacji, składających się na jego bogaty dorobek naukowy. Był także cenionym pedagogiem, a ściślej pierwszym polskim uniwersyteckim wykładowcą przedmiotu *ochrona przyrody*. Profesor prowadził bowiem wykłady z tego przedmiotu od chwili objęcia przez niego w 1922r. Kierownictwa Zakładu Ochrony Przyrody i Uprawy Krajobrazu Uniwersytetu Poznańskiego, w którym pracował niemal do końca swojego życia (zm. w Poznaniu 1 sierpnia 1948r.)¹⁴. Jednakże zasługi Profesora w kontekście sygnalizowanych problemów były znacznie większe. Jego dążeniem było by ochrona przyrody była wprowadzona do programów nauczania jako odrębny, kończący się egzaminem, przedmiot nauczania i zarazem jako samodzielna dyscyplina naukowa, tzn. „nauka o stosunku człowieka do przyrody”, (nazwaną przez profesora fizjotaktyką w 1932r.), które dzięki jego niezwykle wytrwałym staraniom uwiecznione zostało sukcesem. Świadczy o tym lakoniczna wzmianka pod nazwiskiem WODZICZKO Adam tomu 12, WIELKIEJ ENCYKLOPEDII Powszechnej PWN (Warszawa 1969) na s. 427: „Najwybitniejsze są zasługi W. w dziedzinie ochrony przyrody; stworzył teoretyczne podstawy ochrony przyrody jako samodzielnej dyscypliny naukowej; Był członkiem Państwowej Rady Ochrony Przyrody i Przewodniczącym Komitetu Ochrony Przyrody na Wielkopolskę i Pomorze (...)”, co jest wprawdzie stwierdzeniem historycznie udokumentowanych faktów, jednakże bez wskazania do jakiego okresy się one odnoszą. Otóż, dzięki kilkunastoletnim staraniom Profesora Adama Wodiczki, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego przyznało w 1934 r. Uniwersytetowi Poznańskiemu uprawnienie prowadzenie wykładów z przedmiotu *ochrona przyrody* w Polsce i na świecie, a w 1938 r. zostało utworzone na tej uczelni Międzywydziałowe Seminarium Biocenotyki i Ochrony Przyrody. Pragnąc wypełnić konkretną i głęboką treścią ideę ochrony przyrody w Polsce w działalności dydaktyczno-wychowawczej, przez wprowadzenie tej ochrony jako osobnego przedmiotu do uniwersyteckiego programu nauczania Profesor Adam Wodiczko wyrażał jednocześnie swój pogląd, że ochrony przyrody należy się uczyć od najniższych szczebli nauczania, tzn. „od przedszkoli”¹⁵ aż po studia uniwersyteckie”. I te właśnie jego poglądy i starania także nie trafiły w próżnię. W 1929 r. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (ówczesna naczelna władza całego szkolnictwa w państwie) poleciło wprowadzenie ochrony przyrody do wychowania szkolnego. W podległych Ministerstwu 10-ciu kuratoriach okręgów szkolnych (jako władz drugiej instancji) spełniali swoje funkcje inspektorzy nauczania przyrody i geografii w szkołach powszechnych, a program nauczania dla ówczesnych szkół powszechnych i średnich w 1934 r. opracowany był także przez prof. A. Wodiczkę.

¹⁴ Do śmierci prof. Adama Wodiczki działalność dydaktyczno-wychowawczą, ukierunkowaną na ochronę przyrody kontynuowała, dr Helena Szafran – również znany pedagog i zasłużona wychowawczyni młodzieży, prowadząca jako adiunkta Zakładu Ochrony Przyrody i Uprawy Krajobrazu U.P. wykłady i ćwiczenia z ochrony przyrody na tym Uniwersytecie do 1954 r., tj. do czasu przejścia tego Zakładu do Uniwersytetu przez Polską Akademię Nauk.

¹⁵ Były to ogólnie dostępne, zwane *przedszkolami* lub *szkolnymi zgródkami dydaktycznymi*. Zajmowały się wychowywaniem dzieci w okresie poprzedzającym objęcie ich obowiązkiem szkolnym w wieku od 4 do 6 lub 7 lat. Ich założycielami były najczęściej instytucje prywatne albo organizacje kościelne. Zaangażowanie tą formą organizacyjną wychowywania dzieci od początku lat dwudziestych stale wzrastało; w 1921 było ich 631, a w roku rok. 1929/30 - 1707 z 97.951 dziećmi. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego przywiązywało dużą wagę by metody stosowane w przedszkolach oparte były na nowoczesnym stanie wiedzy o dziecku; najbardziej popularne było stosowanie się do metody włoskiej „Case dei Bambini” Marii Montessori w Rzymie i metodach Dra Decroly w Brukseli.

nową wówczas wiedzę o stosunkach między przyrodą, a człowiekiem oraz przemianach, jakie zachodziły wraz z rozwojem cywilizacji i kultury”, która w ugruntowanej poznawczo formie znalazła swój wyraz w opublikowanej w 1913r. monografii pt. „Kultura a natura”. Sformułował w niej zasady wzajemnego stosunku współczesnego człowieka do przyrody, „nadając im głębszy sens współdziałania natury i kultury”²⁰. W 1912r. zainicjował powołanie Sekcji Ochrony Tatr i został wieloletnim jej członkiem w Towarzystwie Tatrzańskim, „jako – wg K. Somorowskiej – „pierwszej w Polsce organizacji mającej na celu ochronę przyrody” (...)”²¹. Był też twórcą i pierwszym redaktorem znanego czasopisma „Wierchy”, jako organu tegoż Towarzystwa. Brał aktywny udział w pracach społeczno-organizacyjnych nad powołaniem Ligi ochrony Przyrody (w 1927r.), współdziałał w międzynarodowym ruchu ochrony przyrody i w powołaniu Międzynarodowego Biura Ochrony Przyrody w Brukseli. „W latach 1919–1925 J. Pawlikowski był członkiem Państwowej Tymczasowej Komisji Ochrony, pełniąc funkcje wiceprezesa, a w latach 1926–1935 – członkiem i wiceprezesa Państwowej Rady Ochrony Przyrody”²².

„Jego wielkie zaangażowanie i wiedza prawnicza pozwoliły na stworzenie trwałych podstaw prawnych dla ruchu ochrony przyrody w Polsce; J.G. Pawlikowski brał udział w pracach Komisji Kodyfikacyjnej na projektem ustawy o ochronie przyrody”²³ i podkr. wł. – uchwalonej przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej dnia 10 marca 1934r. oraz ogłoszonej w Dz. U. Nr 31, poz. 274). W rok później za swoje zasługi otrzymał w 1935r. Order Odrodzenia Polski (Polonia Restituta).



²⁰ Krystyna Somorowska, op.cit., s. 32.

²¹ Tamże

²² Tamże

²³ Tamże

dawaną opiece państwa, za pomocą prawa, albo jak określał autor – „opiece prawa” ze względu na szeroko rozumiany interes publiczny, uwzględniając w tym: interes gospodarczy, społeczny jak np. ochrona zdrowia publicznego, interes bezpieczeństwa publicznego¹⁰, obrony państwa itp.

„Twory przyrody – wyjaśniał J.G. Pawlikowski – chronione bywają przez właściciela lub użytkownika, w jego własnym interesie przed zniszczeniem lub uszkodzeniem przez osoby trzecie,¹¹ doznają opieki prawnej z tytułu prawa własności. Podlegają one jednak także opiece, ¹² doznają opieki prawnej z tytułu prawa własności. Podlegają one jednak także opiece prawa nawet przeciw właścicielowi, dla względów interesu publicznego; w pierwszym rzędzie chodzi tu zazwyczaj o interes gospodarczy, ale także o interes zdrowia lub bezpieczeństwa publicznego, obrony państwa itp. W tym znaczeniu całe ustawy miewają ochronny charakter, że wymienimy ustawę lasową, łowiecką, rybacką, (...) a także ustawę górniczą, wodną, przepisy sanitarno o zanieczyszczaniu wód i powietrza¹³ i wiele innych¹⁴. Tego rodzaju ochrona, znana i praktykowana od dawna we wszystkich ustawodawstwach” – Jak widać z treści tego cytatu, objaśnienie hasła „ochrona przyrody” w przedwojennej Encyklopedii Powszechnej Wydanictwa Gutenberga, nie powstało w próżni. Oparte zostało na ugruntowanych poznańskich poglądach prawnych i na rozwiniętych w czasach Drugiej Rzeczypospolitej ustawodawstwie ochronnym; bliskich dzisiejszej idei zrównoważonego rozwoju.

Natomiast ochrona przyrody w ścisłym tego słowa znaczeniu, wg. J.G. Pawlikowskiego, oznaczała „ochronę dla motywów natury idealnej, niegospodarczej” (...), chronienie przyrody dla niej samej, bez względu na jej wartości gospodarcze i użytkowe.”(s.4). J.G. Pawlikowski wyróżnił cztery „grupy motywów tej ochrony:

1. Motyw przyrodniczo naukowy,
2. Motyw historyczno-naukowy,
3. Motyw estetyczno-krajobrazowy,
4. Motyw (niekiedy niekiedy) pokrywający się z motywem estetycznym) zachowania swoistych cech krajobrazu”(tamże).

Jak zwracał uwagę, wielokrotnie w swej monografii, J. G. Pawlikowski (por. m.in.: s. 4–8 prócz wspomnianych „ustaw ochronnych” jak ustawa wodna, górnicza, łowiecka, rybacka, które także mogą być wykorzystane dla ochrony przyrody – w ścisłym tego słowa znaczeniu,¹⁵ „spotkamy też ustawy, które noszą tytuł >> ustaw o ochronie przyrody << (Natuschutzgesetz, Loi sur la protection des sites et monuments naturels, Lov om natufredning, itp.). Wbrew swemu tytułowi ustawy te nie obejmują bynajmniej – i objąć nie mogą – całej dziedziny ochrony przyrody. (por.: s.6,54). Wprawdzie – podkreśl. wł.R.P. „W ostatnich czasach są próby rozszerzenia ram ustaw noszących nazwę o ochronie przyrody” (...) – podkreśl. wł. R.P. „Być może, że ten typ ustawodawczy upowszechni się przemawiają za nim liczne względy, – nigdy jednak nie będzie można wszystkich spraw ochrony przyrody zamknąć w jednym ochronnym kodeksie czy ustawie. – W takim więc rozumieniu mówić można o >>pra-

¹⁰ Klórego integralną częścią, wg art. 74 ust. 1 i 2, w powołaniu z art. 5, obowiązującej obecnie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. jest zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego. Blziej: Z. Bakowski, Pojęcie bezpieczeństwa ekologicznego i zagadnienia prawne, wchodzące w jego zakres, Ochrona Środowiska, Prawo i Polityka nr2/2003, s. 26-28; R. Paczuski, Bezpieczeństwo ekologiczne jako kryterium koniecznych działań na rzecz zrównoważonego rozwoju, (w: Zrównoważony rozwój Od szczytu do praw człowieka, Bydgoszcz 2005, s. 119-132)

¹¹ Warto tu zwrócić uwagę, że okres II Rzeczypospolitej Polskiej nieomal od pierwszych lat niepodległości państwa polskiego zapisał się chlubną kartą w historii prawnych podziałów ochrony środowiska. Jednym z pierwszych tego rodzaju przykładów było uchwalenie w dniu 8 lutego 1919 r. przez Sejm Państwowy Zasadniczej Ustawy Sanitarnej (Dz. Praw. Nr 15, poz. 207), która stanowiła, że do podstawowych zadań zarządu państwowej służby zdrowia należy: piecza nad czystością powietrza, gleby i wody, nad zaopatrzeniem ludności w wodę do picia i potrzeb gospodarczych, nad należytym usuwaniem wód zanieczyszczonych i nieczystości oraz nad odprowadzaniem wód ściekowych, (art. 2 pkt 1).

¹² Blziej na temat rozwoju ustawodawstwa ochronnego Rzeczypospolitej Polskiej z tego okresu, od 1919 r., R. Paczuski, PRAWO OCHRONY ŚRODOWISKA, 2000, s. 69-72.

¹³ „Państwo już to jako właściciel ziemi, już to jako przedsiębiorca (np. budowa dróg, regulacja rzek itp.) (...) może w szerokiej mierze uwzględnić interesy ochrony przyrody. Podobnie przy udzieleniu koncesyj rozmaitego rodzaju, albo z tytułu swego prawa nadzoru, może wpływać na przestrzeganie tych interesów. Wielokrotnie pozwoli mu też na to pewna, zawsze istniejąca rozciągłość rozmaitych ustaw. Wreszcie dla celów ochrony przyrody we właściwym, ściślejszym znaczeniu, wyzyskać się mogą ustawy ochronne natury gospodarczej” (tamże, s. 5).

wie ochrony przyrody» (tamże). Było to bardzo nowoczesne, jak na owe czasy ujęcie problematyki prawnej dotyczącej istoty, znaczenia i zakresu prawa ochrony przyrody.

Niestety cały ten przedwojenny dorobek naukowy – z czasów Drugiej Rzeczypospolitej Polskiej, podobnie jak dydaktyczno-organizacyjny oraz legislacyjny z zakresu ochrony przyrody, w szerokim tego słowa znaczeniu nie tylko nie został w okresie powojennym należycie doceniony – praktycznie przez cały okres panowania ustroju socjalistycznego tzw. *demokracji ludowej* (PRL), ale w ogóle nie był przedmiotem zainteresowania ze strony ówczesnych władz państwowych.

Wzmiankowana już wyżej „piecza na czystością powietrza, gleby i wody, nad zaopatrzeniem ludności w wodę do picia i potrzeb gospodarczych, nad należyłym usuwaniem wód zużytych i nieczystości oraz nad odprowadzaniem wód ściekowych”, która znalazła się w centrum zainteresowania nowoutworzonej władzy państwowej, nieomal bezpośrednio po odzyskaniu niepodległości Państwa Polskiego w dniu 11 listopada 1919 roku, co znalazło swój wyraz w art. 2 pkt 1 Państwowej Zasadniczej ustawy Sanitarnej z 8 lutego 1919r. a następnie, w bardziej unowocześnieonej wersji tego aktu prawnego – Zasadniczej Ustawy Sanitarnej z 19 lipca 1919 roku (Dz. Praw Nr 63, poz. 371) została w Polsce po drugiej wojnie światowej przez władze państwowe całkowicie zignorowana. Osobliwością tzw. „praworządności ludowej” było traktowanie tej ustawy jako niebyłej. Przez cały okres PRL-u nigdy jej nie uchylono, ale też nigdy jej nie przestrzegano, ani się na nią nie powoływano. Symbolem tej totalnej i zale też nigdy jej nie przestrzegano, ani się na nią nie powoływano. Symbolem tej totalnej i razem totalitarnej ignorancji ochrony czystości powietrza, wody i gleby przed zanieczyszczeniami, stały się dymiące kominy fabryk i parowozów kolejowych uwidocznione na banknocie 100- złotowego środka płatniczego, emitowanego w dniu 1 lipca 1948r. patrz niżej:



Utworzona w 1947r. w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika Torunia, jako pierwsza w Polsce, Katedra Ochrony Przyrody i Ekologii, najprawdopodobniej wkrótce została zlikwidowana, gdyż brak wzmianek o jej działalności po roku 1948. W działalności dydaktyczno-wychowawczej wyższych uczelni zamiast kontynuacji przedwojennej idei nauczania ochrony przyrody, na wszystkich kierunkach studiów wprowadzono do programów nauczania obowiązek prowadzenia zajęć z przedmiotów przepojonych ideologią marksistowsko-leninowską jak min. ekonomia socjalistyczna i in.

Zapoczątkowany został, na niespotykaną dotychczas skalę, kilkudziesięcioletni proces bezmyślnej dewastacji i degradacji środowiska naturalnego, którego skutki do dziś są odczuwane, przy podejmowaniu koniecznych działań dla zachowania różnorodności biologicznej oraz celu doprowadzenia czystości powietrza, wody i gleby do właściwego stanu, zgodnie z obowiązującymi standardami jakości środowiska.

Streszczenie

Przedmiotem artykułu jest zwrócenie uwagi na konieczność wypełnienia w Polsce poważnej luki w zakresie realizacji celów i zadań dydaktyczno-wychowawczych, określonych w dokumentach ONZ, które odnoszą się do wdrożenia międzynarodowego programu edukacji ochrony środowiska na wszystkich poziomach nauczania, ze szczególnym uwzględnieniem nauczania prawa ochrony środowiska w szkołach wyższych. Wynika ona z niedowład organizacyjnego ze strony organizatorów procesu dydaktycznego w szkołach wyższych (w tym także w niektórych uniwersyteckich wydziałach prawa i administracji) gdy chodzi o rzetelne spełnianie wymogów obowiązującego ustawodawstwa. Opracowanie składa się z trzech części. W pierwszej dokonano zwięzłej charakterystyki pięciu podstawowych grup zagadnień Międzynarodowej Strategii Edukacji Ochrony Środowiska, gdy chodzi o ustalone kierunki, cele i zadania tej strategii, przy respektowaniu zasady zrównoważonego rozwoju. Część druga objaśnia istotę głównych założeń edukacji ochrony środowiska odnoszących się do uniwersyteckiego kształcenia w świetle zaleceń UNESCO, UNEP i Agendy 21. Natomiast w trzeciej części uwaga Autora była skoncentrowana na niektórych węzłowych zagadnieniach, z zakresu zalecanych w dokumentach ONZ obszarów działań uniwersyteckiego kształcenia ogólnego, odnoszące się do nauczania prawa ochrony środowiska na wyższych studiach prawniczych. Do artykułu dołączony jest, w formie załącznika p.t. Program wykładu z zakresu prawa ochrony środowiska, stanowiącego zarys programu autorskiego nauczania prawa ochrony środowiska stosowanego w praktyce dydaktycznej przez Autora, jako materiał do dyskusji.

Abstract

The subject of article is concentrated on the problems connected with fulfillment of a blank in the area of realization the goals and tasks in Poland of International Strategy for Action in the Field of Environmental Education (IEEP) on all levels of teaching, with a particular regard to teaching the environmental law in university studies. The paper as a result of a critical analysis consists of three parts and one annex. In the first part the five fundamental groups educational problems of IEEP is described. The second part is devoted to explanation the essence of the main establishments in the light of UNESCO, UNEP and Agenda 21 recommendations on the environmental education in university studies. In the third part the author makes the characterization of some crucial problems regarding to environmental law teaching in juridical faculties of law in universities, according to injunctions of IEEP. In Annex is outline of a author's program of teaching the environmental law in university studies, as a question open to discussion.

Załącznik

PROGRAM WYKŁADU Z PRAWA OCHRONY ŚRODOWISKA

(Zarys programu autorskiego stosowanego przez autora w praktyce, przygotowanego jako materiał do dyskusji na I Konferencję katedr i zakładów prawa ochrony środowiska, zorganizowaną we Wrocławiu 16-17. 10. 2003 r. przez Instytut Nauk Prawnych PAN Zespół Prawa Ochrony Środowiska.)

Wykład jedno-semestralny, prowadzony w semestrze zimowym dla studentów II roku studiów dziennych, kończący się, po zaliczeniu ćwiczeń z ocenami - egzaminem. Planowana ilość godzin: wykład 30; ćwiczenia - 45; razem 75 godzin. (W niektórych uczelniach na studiach dziennych - 90 godzin w tym 45 godzin planowanych na ćwiczenia, a na studiach wieczornych - 60 godzin w tym 30 godzin ćwiczeń, kończących zajęcia egzaminem przeprowadzonym w semestrze letnim).

UŻYTE SKRÓTY: - Konst R P. oznacza Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997r.; - u.p.o.ś. oznacza ustawę z dnia 27 kwietnia 2001r. - Prawo ochrony środowiska

I. Zagadnienia wstępne, wprowadzające do problematyki prawnej ochrony środowiska

a) cel i założenia metodyczne dydaktyki

Dobór zagadnień i umiejętne ich wyjaśnianie ma na celu ułatwić studiującym zrozumienie istoty współczesnych problemów ochrony środowiska i nieodłącznej roli prawa w ich rozwiązywaniu. Przedmiotem wykładów, mających charakter wprowadzający (do trudnej i bardzo już dziś rozległej problematyki ochrony prawnej środowiska), są zagadnienia dotyczące przede wszystkim:

- charakterystyki ogólnej ochrony środowiska jako zadania współczesnego państwa w świetle dokumentów ONZ, prawa wspólnotowego Unii Europejskiej oraz postanowień obowiązującej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej;
- istoty współczesnych problemów ochrony środowiska, ze szczególnym zwróceniem uwagi na interdyscyplinarny charakter tej ochrony (problemy prawne, ekonomiczne, przyrodnicze, techniczne, etyczno-moralne i dydaktyczno - wychowawcze, nowe gałęzie wiedzy służące ich rozwiązywaniu) oraz na konieczność ich rozwiązywania w różnej skali przestrzennej - lokalnej, regionalnej, ogólnokrajowej, międzynarodowej i globalnej;
- roli polityki i prawa w ochronie środowiska, z uwzględnieniem funkcji prawa w ochronie środowiska i rodzajów odpowiedzialności za nieprzestrzeganie wymogów prawnych ochrony środowiska;
- podstawowych pojęć ochrony prawnej środowiska, wskazujące na jej przedmiot i zakres

b) zagadnienia będące przedmiotem wykładów

1. Rozwój idei ochrony środowiska o zasięgu ogólnosiwiatowym od rezolucji podjętej na XXI Sesji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych (1968 r.) i Raportu Sekretarza Generalnego ONZ U Thanta (1969 r.) do Globalnego Programu Działań (Agendy 21) ustanowionego na Konferencji UNCED w Rio de Janeiro (1992 r.), uwzględniając w tym również rolę i znaczenie pierwszej ogólnosiwiatowej Konferencji ONZ n.t. ochrony środowiska, zorganizowanej w Sztokholmie (1972 r.) oraz Światowej Konferencji ONZ na temat zrównoważonego rozwoju odbytej w Johannesburgu (2002 r.).

2. Wpływ dokumentów ONZ na powstanie i rozwój prawno-międzynarodowych podstaw ochrony środowiska, stanowiących z mocy Konstytucji RP, w przypadku ratyfikowanych umów międzynarodowych, części krajowego porządku prawnego w dziedzinie ochrony środowiska oraz na przemiany prawno-ustrojowe państw członkowskich Narodów Zjednoczonych (wprowadzenie odpowiednich postanowień do Konstytucji, zmiany strukturalno-organizacyjne w organizacji aparatu państwowego).

3. Ochrona środowiska jako zadanie współczesnego państwa. Rola polityki i prawa w ochronie środowiska w systemie demokratycznego państwa prawnego. Nowe gałęzie wiedzy i nowe kierunki kształcenia, służące zaspakajaniu potrzeb ochrony środowiska oraz interdyscyplinarny ich charakter.

4. Funkcje prawa w ochronie środowiska.

5. Ustalenia terminologiczne dotyczące znaczenia podstawowych pojęć prawnych: środowisko, ochrona środowiska, uciążliwość, zagrożenia, klęski żywiołowe (katastrofy naturalne, awarie techniczne noszące znamiona klęsk żywiołowych, działania terrorystyczne).

6. Prawo ochrony środowiska Unii Europejskiej i jego wpływ na najnowsze rozwiązania legislacyjne w polskim systemie prawnym.

6.1. Porządek prawny Unii Europejskiej, jego składniki strukturalne i podstawowe zasady prawne.

6.2. Rozwój polityki i prawa ochrony środowiska UE, mających charakter programowych działań w okresie czterech ostatnich dziesięcioleci.

6.3. Zagadnienia implementacji *acquis communautaire* w dziedzinie ochrony środowiska i zapewnienia jej skuteczności (z ogólną charakterystyką aktualnego stanu prawnego).

II. Prawo Ochrony Środowiska – zarys części ogólnej

7. Ustalenia terminologiczne odnoszące się do wieloznaczności stosowanego pojęcia „*prawo ochrony środowiska*”.

8. Charakterystyka ogólna polskiego prawa ochrony środowiska; jego cechy strukturalne i niektóre podstawowe zasady.

9. Podejmowane, w literaturze prawniczej i w praktyce wydawniczej próby publikowania aktualizowanych zbiorów aktów prawnych prawa oraz systematyki kierunków (dziedzin) ochrony prawnej środowiska.

10. Główne składniki obowiązującego porządku prawnego odnoszącego się do ochrony środowiska, z ogólną ich charakterystyką.

10.1. Konstytucyjne podstawy ochrony środowiska.

10.2. Prawno-międzynarodowe podstawy ochrony środowiska, stanowiące część krajowego porządku prawnego (w rozumieniu art.91 Konst.).

10.3. Charakterystyka ogólna tendencji rozwojowych prawa międzynarodowego ochrony środowiska, z wyróżnieniem ratyfikowanych umów międzynarodowych (z podaniem przykładów), których stosowanie uzależnione jest od wydania ustawy i umów, które stosowane są jako źródło powszechnie obowiązującego porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej – bezpośrednio.

10.4. Kompleksowa regulacja prawna oparta na ustawie z 27.04. 2001 r. Prawo ochrony środowiska (u.p.o.ś.). Charakterystyka ogólna przedmiotu regulacji prawnej oraz jej roli i znaczenia w polskim systemie prawnym ochrony środowiska.

10.5. Przepisy szczególne, o których informują normy odsyłające u.p.o.ś.

10.6. Przepisy szczególne, określające wymagania ochrony środowiska w ustawach lub w przepisach wykonawczych do tych ustaw, których przedmiotem głównym nie jest ochrona środowiska (n.p. przepisy ustaw: o żegludze śródlądowej, prawo budowlane, prawo o ruchu drogowym i in.).

10.7. Przepisy ustawy z 18. 4. 2001 r o stanie kłęski żywiołowej i przepisy związkowe, regulujące sprawy zapobiegania skutkom katastrof naturalnym lub groźnym dla środowiska awariom technicznym.

10.8. Normy techniczne odnoszące się do ochrony środowiska ustanawiane w trybie i na zasadach określonych ustawą z 12.9.2002 r. o normalizacji.

10.9. Akty prawa miejscowego, odnoszące się do ochrony środowiska.

11. Środki prawne służące realizacji celów i zadań ochrony środowiska; charakterystyka ogólna (z wyróżnieniem środków prawnych służących kompleksowej ochronie środowiska oraz środków służących ochronie jednostkowej określonych zasobów środowiska, bądź odnoszących się do niektórych aspektów tej ochrony).

12. Odpowiedzialność za naruszenie wymagań ochrony środowiska; istota odpowiedzialności prawnej jej rodzaje (charakterystyka ogólna).

III. Prawo ochrony środowiska – zarys części szczegółowej

13. Instytucje prawne i procedury służące kompleksowej ochronie środowiska

13.1. Państwowy Monitoring Środowiska; cele, zadania i podstawowe zasady jego organizacji.

13.2. Powszechne prawo dostępu do informacji o środowisku (art.74 ust. 8 Konst. R.P. i przepisy u.p.o.ś.)

13.3. Postępowanie w sprawie ochrony środowiska z udziałem społeczeństwa.

13.4. Procedury dotyczące dokonywania ocen oddziaływania na środowisko (postępowanie w sprawach: oceny skutków oddziaływania realizacji planów i programów, oceny oddziaływania planowanych przedsięwzięć i oceny transgranicznego oddziaływania na środowisko).

13.5. Pozwolenia na emisje; zintegrowane i dotyczące określonych rodzajów emisji (po-

zwolenia na: wprowadzanie gazów lub pyłów do powietrza, wprowadzanie ścieków do wód lub do ziemi, na wytwarzanie odpadów).

13.6. Programy dostosowawcze i postępowanie negocjacyjne; cele, zadania i tryb ustanawiania programów dostosowawczych oraz skutki prawne wszczęcia postępowania negocjacyjnego i dokonanych ustaleń.

13.7. Środki ekonomiczne – prawne ochrony środowiska.

13.8. Opłaty za korzystanie ze środowiska.

13.9. Opłaty produktowe i depozytowe w zakresie gospodarowania niektórymi odpadami

13.10. Administracyjne kary pieniężne.

13.11. Zróżnicowane stawki podatków i innych danin publicznych – służących celom ochrony środowiska.

13.12. Fundusze specjalne ochrony środowiska.

13.13. Fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej; podstawy Prawno-organizacyjne oraz zasady ich organizacji i funkcjonowania.

IV. Wybrane zagadnienia z zakresu materialno-prawnych podstaw ochrony odnoszących się do:

a) racjonalnego gospodarowania określonymi zasobami środowiska (np. instrumenty prawne planowania przestrzennego służące utrzymaniu ład przestrzennego i ochronie środowiska, zagadnienia zarządzania zasobami wodnymi, instytucje regulacyjne – ochronne gospodarowania zasobami surowców mineralnych – kopalinami),

b) ochrony środowiska przed zagrożeniami lub uciążliwościami n.p. wybrane zagadnienia z zakresu prawa emisyjnego np. dotyczące ochrony przed hałasem albo o ochrony przed promieniowaniem jonizującym, zagadnienia z zakresu bezpieczeństwa chemicznego,

c) ochrony zachowawczej środowiska (ochrona światowego lub narodowego dziedzictwa naturalnego, zachowanie różnorodności biologicznej, prawne formy ochrony przyrody),

d) ochrony środowiska przed nadzwyczajnymi zagrożeniami (zagadnienia dotyczące zapobiegania skutkom katastrof naturalnych, lub awarii technicznych noszących znamiona klęski żywiołowej lub usuwania ich skutków, oraz zagadnienia zapobiegania awariom przemysłowym zagrażającym życiu lub zdrowiu ludzi lub środowisku).

Wybrane zagadnienia z zakresu materialno-prawnych podstaw ochrony środowiska – o których mowa w pkt IV, lecz odnoszące się do prowadzonych ćwiczeń; ustalane są corocznie (na dany rok akademicki), z wykładawcą przez osobę prowadzącą ćwiczenia.

Metodyka prowadzenia zajęć na ćwiczeniach, ukierunkowana na samodzielne rozwiązywanie przez studentów konkretnych zagadnień ochrony środowiska, będących przedmiotem szczegółowych regulacji prawnych, przy wykorzystaniu wszystkich dostępnych materiałów źródłowych (teksty aktów prawnych, literatura, orzecznictwo i in.), uwzględniając w tym zagadnienia w których występują ścisłe związki prawa wewnętrznego z prawem międzynarodowym.

V. Wykaz podstawowej literatury, zalecanej przez prowadzącego wykładowcę

Obejmujący co najmniej pięć pozycji, aktualizowanych corocznie przed rozpoczęciem roku akademickiego przyrody i geografii w szkołach powszechnych, a program nauczania dla ówczesnych szkół powszechnych i średnich w 1934r. opracowany był także przez prof. A. Wodzickę.

Tej energii i aktywności nie zabrakło u Profesora po II wojnie światowej, w krótkim okresie ostatnich lat jego życia. Odzwierciedla to związane informacje biograficzna Anny Łoburzewskiej: „Poświęcił on wiele czasu opracowaniu programu nauczania ochrony przyrody w szkołach wyższych i jego ujednoczeniu na wszystkich uniwersytetach. Chodziło wówczas o sprecyzowanie treści wykładów i wymagań egzaminacyjnych na wszystkich uniwersytetach.

Napisał rozprawę pt. „Na straży przyrody” opublikowaną w 1948”. W 1945 roku reaktywowane zostało w Uniwersytecie Poznańskim wspomniane wyżej Międzynarodowe Seminarium „Biocenotyki i Ochrony Przyrody” oraz utworzono Samodzielny Zakład Ochrony Przyrody i Uprawy Krajobrazu” (...)²⁴.

Również z inicjatywy profesora Adama Wodźiczki powstała w 1947 r. w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu pierwsza w Polsce Katedra Ochrony Przyrody i Ekologii²⁵.

²⁴ Anna Łobaszewska, Adam Wodźiczko 1887-1948. [w:] Twórcy i działacze ochrony przyrody w Polsce, Warszawa 1986, s. 46.

²⁵ Tamże.